

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

43-II
2024

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història i Arqueologia

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

Any XLIV, núm. 43-II

2024

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

Any XLIV, núm. 43-II

2024

Volum especial:

El món d'Ignasi de Loiola.

Religió, cultura i societat als segles XVI i XVII

Fundador
P. MOLAS RIBALTA

Director
X. GIL PUJOL

Secretària de redacció
I. MAURO

Consell de redacció

A. Alcoberro Pericay (Universitat de Barcelona), I. Arias de Saavedra Alías (Universidad de Granada), M. Barriandos Vallvé (Universitat de Barcelona), F. Benigno (Scuola Normale Superiore, Pisa), F. Bouza Álvarez (Universidad Complutense de Madrid), J. Buyreu Juan (Universitat de Barcelona), R. Cancila (Università di Palermo), A. Casals Martínez (Universitat de Barcelona), J. Dantí Riu (Universitat de Barcelona), S. Evangelisti (University of East Anglia, Norwich), M. A. Fargas Peñarrocha (Universitat de Barcelona), F. Fernández Izquierdo (CSIC, Madrid), A. Floristán (Universidad de Alcalá de Henares), M. García-Arenal (CSIC, Madrid), V. Gual Vilà (Universitat de Barcelona), J. J. Iglesias Rodríguez (Universidad de Sevilla), T. Mantecón Movellán (Universidad de Cantabria), M. A. Martínez Rodríguez (Universitat de Barcelona), M. A. Melón Jiménez (Universidad de Extremadura), J. Ll. Palos Peñarroya (Universitat de Barcelona), O. Rey Castelao (Universidad de Santiago de Compostela), J.-F. Schaub (École des Hautes Études en Sciences Sociales, París), E. Serrano Martín (Universidad de Zaragoza), D. Sola García (Universitat de Barcelona), M. Van Gelderen (Lichtenberg Kolleg, Georg-August-Universität, Göttingen).

Consell assessor

A. Alberola Romà (Universitat d'Alacant), J. S. Amelang (Universidad Autónoma de Madrid), J. Arrieta Alberdi (Universidad del País Vasco), E. Belenguer Cebrià (Universitat de Barcelona), L. Bély (Université Paris IV-Sorbonne), R. Benítez Sánchez-Blanco (Universitat de València), H. Casado Alonso (Universidad de Valladolid; Istituto Francesco Datini, Prato), A. De Benedictis (Università di Bologna), R. Fernández Díaz (Universitat de Lleida), R. Franch Benavant (Universitat de València), R. García Cárcel (Universitat Autònoma de Barcelona), E. Giménez López (Universitat d'Alacant), J. Juan Vidal (Universitat de les Illes Balears), C. Martínez Shaw (UNED), O. Mazín (El Colegio de México), J. Pardo Tomás (CSIC, Barcelona), M. A. Pérez Samper (Universitat de Barcelona), P. Ponce Leiva (Universidad Complutense de Madrid), L. A. Ribot García (UNED), E. Salvador Esteban (Universitat de València), A. Simon Tarrés (Universitat Autònoma de Barcelona), J. M. Torras Ribé (Universitat de Barcelona).

Equip editorial

Martina Bacci, Luis Conde Blázquez, Pau Parera Rifa, Jordi Sancho Parra,
Noelia Sánchez Lorente.

La revista *Pedralbes* és indexada a Carhus Plus+, CIRC, DICE, ERIHPLUS, Dialnet,
LATINDEX i MIAR.

Índex

PRESENTACIÓ

JAUME DANTÍ RIU

- Discurs d'inauguració del IX Congrés d'Història Moderna de Catalunya. El món d'Ignasi de Loiola. Religió, cultura i societat als segles XVI i XVII. 9

ARTICLES

RONNIE PO-CHIA HSIA

- Ignacio en Manresa. Del éxtasis espiritual a la evangelización global. 15

EDUARD LÓPEZ HORTELANO

- Ignacio de Loyola: hacia una nueva espiritualidad 35

ÁNGELA ATIENZA LÓPEZ

- El mundo religioso femenino en el tiempo ignaciano. Inquietudes, acciones y propuestas de renovación 65

JOAQUIM M. PUIGVERT I SOLÀ

- Els camins de la Reforma catòlica a la Catalunya dels segles XVI i XVII: de les ciutats al camp. 97

JAVIER BURRIEZA SÁNCHEZ

- Temor, misterio y oposición. Los jesuitas y las órdenes religiosas en la monarquía borbónica del siglo XVIII 153

IGNASI FERNÁNDEZ TERRICABRAS

- Dues institucions peculiars del clergat català a l'Edat Moderna
i llur possible implicació política: els concilis provincials
tarraconenses i la Congregació Claustral benedictina 205

SÍLVIA CANALDA LLOBET

- Una hagiografia pintada d'Ignasi de Loiola i d'altres imatges
del fundador a Catalunya. Exemples de casos pendents
d'estudi 237

ANTONELLA ROMANO

- El mundo de Ignacio de Loyola. Una historia natural
y moral 281

EPÍLEG

MARIELA FARGAS PEÑARROCHA

- Memòria final del IX Congrés d'Història Moderna
de Catalunya 315

ANNEX

Programa del IX Congrés d'Història Moderna

- de Catalunya 321

PRESENTACIÓ

Discurs d'inauguració del IX Congrés d'Història Moderna de Catalunya. El món d'Ignasi de Loiola. Religió, cultura i societat als segles XVI i XVII

JAUME DANTÍ RIU*

Universitat de Barcelona

Inaugurar aquest IX Congrés d'Història Moderna de Catalunya representa un nou repte i alhora una responsabilitat per a l'Àrea d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona (UB). Un repte perquè significa afegir una nova convocatòria que dona continuïtat a l'encetada el 1984 i que de manera periòdica ha marcat la vitalitat de les diferents línies de recerca dins de la historiografia modernista catalana. Es tracta d'aconseguir, doncs, el mateix alt nivell d'interès i de novetat que s'han assolit en les trobades anteriors. Ho deia fa quatre anys i és bo de recordar que, ara que tot es mesura, segons les anàlisis biomètriques els textos recollits en les actes dels nostres congressos estan en els nivells més alts de citació dins dels treballs d'història moderna de l'àmbit peninsular. No hi ha dubte que les conferències, les ponències i la cinquantena llarga de comunicacions que es presentaran durant aquests dies quan es publiquin seran també de referència obligada.

Aquest congrés és un repte, però al mateix temps sentim una gran responsabilitat. El celebrem en el marc del projecte «Manresa 2022 Transforma», recordant els cinc-cents anys de l'estada d'Ignasi de Loiola a Catalunya i, en particular, a Manresa. És la primera vegada que la te-

* © Jaume Dantí Riu | CC BY-SA 4.0 | Text publicat el desembre de 2024. | jdanti@ub.edu | <https://orcid.org/0000-0001-5260-9158>.

màtica i fins i tot les dates de la convocatòria no han sortit de la nostra àrea, sinó que ens han estat suggerides per una institució pública com és l'Ajuntament de Manresa. Per endavant els fem avinent el nostre agraïment més gran. La proposta que ens van fer va ser clara: ens agradaria organitzar un congrés internacional d'història entorn d'aquesta temàtica, en sentit ampli, i que ho pogueu fer des de l'Àrea d'Història Moderna de la UB. La resposta no podia ser més que positiva, encara que comportés avançar un any el Congrés, que prevèiem per al 2023, conscients com érem de la confiança que se'ns feia. Es produïa allò que dona sentit al món universitari i que no sempre s'aconsegueix des de l'àmbit de les humanitats: que la recerca serveixi al conjunt de la societat. En aquest cas, per valorar un passat que permeti entendre millor el present. La ciutat de Manresa té un pòsit patrimonial que la situa al bell mig de la història d'Europa i del món en aquell segle XVI i amb repercussió fins al moment present. Empreníem l'organització conjuntament, doncs, la Universitat de Barcelona i l'Ajuntament de Manresa.

És des d'aquesta responsabilitat que hem proposat el tema del congrés: «El món d'Ignasi de Loiola. Religió, cultura i societat als segles XVI i XVII». Els aniversaris històrics són oportunitats per aprofundir sobre uns fets —en aquest cas, el cinquè centenari de l'arribada d'Ignasi de Loiola a Catalunya, en el seu pas per Montserrat, Manresa i Barcelona—, però alhora aquí es tracta d'analitzar i de debatre, amb una mirada més àmplia, el context religiós, social i cultural d'aquells dos segles. En aquest sentit, el programa combina les conferències i algunes de les ponències que oferiran una visió europea o peninsular, amb altres ponències i comunicacions referides a la situació a Catalunya. No hi ha dubte que la formació de la Companyia de Jesús, unes dècades després d'aquell 1522, va tenir una incidència important en el món europeu i més enllà, en el que s'anomena la història connectada, a la qual contribuïren en gran manera les missions.

La historiografia sobre l'impacte de les reformes religioses del segle XVI, els canvis en el pensament, en les relacions entre poder polític i religió, en les expressions de l'anomenada cultura del barroc, és nombrosa i de llarg recorregut, amb debats importants que abracen des de les causes d'aquelles transformacions fins a les conseqüències en els àm-

bits de l'economia o la ciència, així com l'ús del conceptes de Reforma i Contrareforma, superats després pel de confessionalització de les societats i del poder, que de nou ha estat debatut.

D'altra banda, si l'aportació historiogràfica sobre la temàtica a Catalunya no havia estat tan abundosa, després de les recerques pioneres i d'obligada referència de Miquel Batllori o de Joan Bada hi ha hagut, en els darrers temps, un impuls significatiu, sobretot a partir de la dècada de 1990 i amb molta major atenció en els darrers vint anys, amb perspectives prou diverses que van des dels aspectes ideològics i els estrictament religiosos fins als institucionals i els de la circulació cultural. Es tracta, doncs, d'una temàtica d'interès creixent, com prova el fet que sigui explícita en diferents universitats, com ara a la Sapienza de Roma, on hi ha un departament d'Història, Antropologia, Religions, Art i Espectacle, o a l'Estat de Pensilvània, que té un Departament d'Història i Estudis Religiosos al qual pertany el professor Ronnie Po-chia, que ens oferirà la conferència inaugural.

Si bé el temps que va viure Ignasi de Loiola arribava a la seva fi a mitjan segle XVI, era del tot necessari fer extensiva l'atenció d'aquest congrés si més no a tot el segle XVII, ja que les repercussions d'aquell període no només es van fer paleses durant tota l'època moderna, sinó que, de fet, arriben fins al present. Amb tot, en els set blocs temàtics en els quals s'ha estructurat el Congrés, el dedicat específicament a la Companyia de Jesús i altres ordes religiosos inclou també el segle XVIII per tal de poder incorporar el que significà l'expulsió dels jesuïtes i la suspensió temporal de l'orde. Amb aquell món de fons, el Congrés es proposa tractar temàtiques que van des de la nova espiritualitat fins a les dones i la religiositat femenina, la religió en el món urbà i rural, l'àmbit del pensament i l'ensenyament, la relació entre política i religió, o les circulacions culturals i artístiques. Aquestes diferents perspectives pretenen, també, donar cabuda a les diverses línies de recerca que actualment es desenvolupen i de les quals convé fer-se ressò.

Hi ha diferents models de congrés, però els d'Història Moderna de Catalunya han volgut ser sempre oberts i, per tant, amb una participació àmplia on es puguin trobar els principals especialistes, ja sigui com a conferenciants, ja sigui com a ponents o presidents de sessió, conjun-

tament amb comunicants, professors i investigadors de diferents universitats o de secundària que segueixen amb la seva recerca, així com investigadors que estan en centres d'estudis o de museus. Alhora, valorem particularment l'assistència de doctorands i d'alumnes de màster i de grau, perquè pensem que participar en un congrés contribueix sens dubte a la seva formació.

Finalment, celebrar un congrés d'aquestes característiques exigeix col·laboracions de tota mena que ens cal reconèixer i agrair ben sincerament. En primer lloc i doblement, a l'Ajuntament de Manresa (en el marc del projecte «Manresa 2022 Transforma»), per la confiança en fer-nos la proposta i pel suport en tots els àmbits. Però també volem fer arribar el nostre agraïment al Vicerectorat de Patrimoni i Activitats Culturals de la UB, a la Universitat Autònoma de Barcelona (i en particular a la seva Facultat de Lletres), a la Fundació Noguera i a l'Ateneu Sant Pacià. I, encara, manifestem un agraïment particular als voluntaris: la seva disponibilitat i el seu treball són els que permeten que en la preparació i durant els dies del Congrés es duguin a terme totes les tasques que assegurin la satisfacció de tots els participants.

Un cop celebrat el Congrés, i seguint la pràctica acostumada, en publiquem el contingut a *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, en aquesta ocasió en un número especial, 43-II. Així doncs, tant les conferències inaugural i de clausura com el conjunt de ponències presentades en el programa general del Congrés —reproduït íntegrament en l'annex— apareixen com a articles en aquest volum especial de caràcter monogràfic que té com a epíleg la memòria final llegida a l'acte de cloenda.

ARTICLES

Ignacio en Manresa. Del éxtasis espiritual a la evangelización global

RONNIE PO-CHIA HSIA*

Pennsylvania State University

Resumen

La experiencia de desesperación y éxtasis en Manresa fue crucial en la formación de la espiritualidad de Ignacio de Loyola. Un viaje de autodescubrimiento, la peregrinación ignaciana desde Montserrat a Manresa, transformó al antiguo soldado primero en un asceta, luego en un visionario con una nueva misión. La primera parte de este artículo utiliza los escritos de Ignacio y la biografía de Ribadeneyra para reconstruir esta transformación psicológica. A continuación, seguimos el viaje de Francisco Javier, el primer compañero de Ignacio en París, quien se convirtió en el primer misionero jesuita en el extranjero. Utilizando tanto las cartas de Javier como la celebración de su canonización en 1622, reconstruimos una visión de las misiones cristianas como conquista espiritual, que fue uno de los principales legados espirituales de Ignacio desde Manresa. En la persona de Matteo Ricci, el misionero jesuita más exitoso en China, encontramos otro ejemplo de imitación de la espiritualidad mística ignaciana. El artículo concluye con una discusión sobre el trabajo de Giulio Aleni, quien adaptó los grabados de Jerónimo Nadal para China, y presenta una visión ignaciana de la salvación universal, donde la mirada de Dios estaba abierta para todos, tanto en China como en Europa.

Palabras clave: Ignacio de Loyola, Francisco Javier, Matteo Ricci, Giulio Aleni, misiones, Manresa, misticismo.

* © Ronnie Po-chia Hsia / CC BY-SA 4.0 / Artículo publicado en diciembre de 2024. / rxh46@psu.edu / <https://orcid.org/0000-0002-4339-6346>.

Ignasi a Manresa. De l'èxtasi espiritual a l'evangelització global

Resum

L'experiència de desesperació i èxtasi a Manresa va ser crucial en la formació de l'espiritualitat d'Ignasi de Loyola. Un viatge de descobriment personal, la peregrinació ignasiana des de Montserrat a Manresa va transformar l'antic soldat primer en un asceta, després en un visionari amb una nova missió. La primera part d'aquest article fa servir els escrits d'Ignasi i la biografia de Ribadeneyra per reconstruir aquesta transformació psicològica. A continuació, seguim el viatge de Francesc Xavier, el primer company d'Ignasi a París, que es va convertir en el primer missioner jesuïta a l'estranger. Utilitzant tant les cartes de Xavier com la celebració de la seva canonització el 1622, reconstruïm una visió de les missions cristianes com a conquesta espiritual, que va ser un dels principals llegats espirituals d'Ignasi des de Manresa. En la persona de Matteo Ricci, el missioner jesuïta més exitós a la Xina, trobem un altre exemple de la imitació de l'espiritualitat mística ignasiana. L'article acaba amb una discussió sobre la tasca de Giulio Aleni, que va adaptar els gravats de Jeroni Nadal per a la Xina, i presenta una visió ignasiana de la salvació universal, en què la mirada de Déu estava oberta a tothom, tant a la Xina com a Europa.

Paraules clau: Ignasi de Loiola, Francesc Xavier, Matteo Ricci, Giulio Aleni, missions, Manresa, misticisme.

Ignatius in Manresa. From the spiritual ecstasy to the global evangelization

Abstract

The experience of desperation and rapture in Manresa was crucial in the formation of Ignatius of Loyola's spirituality. A journey in self-discovery, the Ignatian pilgrimage from Monserat to Manresa, transformed the former soldier into first an ascetic, then a visionary with a new mission. The first part of this article uses the writings of Ignatius and the biography by Ribadeneyra to reconstruct this psychological transformation. Next we follow the journey of Francisco Javier, Ignatius's early companion in Paris, who became the first Jesuit missionary overseas. Using both the letters of Javier and the 1622 celebration of his canonization we reconstruct a view of christian missions as spiritual conquest, which was one of the major spiritual legacies of Ignatius from Manresa. In the

person of Matteo Ricci, the most successful Jesuit missionary in China, we find another example of the imitation of Ignatian mystical spirituality. The paper ends with a discussion of the work of Giulio Aleni, who adapted the engravings of Jerome Nadal for China, and present an Ignatian vision of universal salvation, where a divine vision was open to all, in China as well as Europe.

Keywords: Ignatius of Loyola, Francisco Javier, Matteo Ricci, Giulio Aleni, missions, Manresa, mysticism.

1. *Ignacio en Manresa*

Los once meses que Ignacio de Loyola pasó en Manresa marcaron profundamente su vida. Su estancia en Manresa resultó ser la primera ocasión en que el futuro santo estuvo alejado de su ciudad natal, Azpeitia, tras su recuperación de las heridas sufridas en el sitio de Pamplona de 1521.

Salvo por una breve visita a su familia antes de partir hacia París, Ignacio nunca volvería a su País Vasco natal.¹ A pesar de que su estancia en Cataluña fue breve, esta supuso un punto de inflexión en su vida. Tras abandonar Manresa Ignacio partiría de Barcelona y navegaría hacia las profundidades del Mediterráneo, con rumbo a Jerusalén y Roma, lugares donde su visión podría hacerse realidad.

Antes de su embarque en Barcelona, Ignacio ya había soñado en múltiples ocasiones con esta realización espiritual. Nos referimos al famoso episodio en el que supuestamente perdió el conocimiento durante siete días, logrando la unión espiritual con lo divino. Se hace referencia a este episodio en los poemas que celebraron su canonización en 1622, pero no hay ninguna referencia específica en las dos fuentes principales de su biografía, la llamada *Autobiografía* y la *Vita Ignacii* de Pedro Ribadeneyra, S.J. (fig. 1).² Aunque la primera fuente es más sucinta,

1. Amanda L. SCOTT, «Sisters and Seroras: basque religious women and the Early Jesuits», *Journal of Jesuit Studies*, 9/4 (2022), pp. 490-510.

2. Luis Gonçalves da CAMARA, *Acta Patris Ignatii scripta*, en *Monumenta Historica Societatis Iesu*, 66, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma, 1943; edición